

Informadors o educadors? Sovint els periodistes han hagut d'assumir un paper per al qual no estan estrictament preparats. Són transmissors d'informació o formadors d'opinió, però el seu missatge és, de fet, l'única font de coneixement sobre medi ambient que té la majoria d'adults. I, al mateix temps, la premsa, la radio, la televisió o Internet són una eina extraordinàriament útil per a l'escola. L'Estratègia Balear d'Educació Ambiental dedica un apartat a aquest tema.

Els mitjans de comunicació i el medi ambient: informació i desinformació a parts iguals

Sebastià Verd

Enguany es compleix el desè aniversari de la Cimera de Río, un encontre que havia de significar un revulsiu per a totes les consciències del planeta i que, no obstant això, gairebé tot d'una, passats els primers dies -poc després que els caps d'estat abandonassin la ciutat brasilera- o tal volta les primeres setmanes, deixà les pàgines d'informació general i les portades dels noticiaris per passar als fulls de societat on s'expliquen les curiositats de la ciència o, en tot cas, els descobriments més recents. I és que, en general, les revistes especialitzades, els suplementos culturals o de ciència i, fins i tot els documentals televisius, constitueixen el darrer refugi de l'ecologisme militant per fer arribar a la humanitat el missatge mediambiental. La societat, en especial la societat occidental, que és

la més responsable des del punt de vista de preservació de la Terra, no és conscient de tot allò que és en joc quan tracta les problemes relacionats amb l'entorn. Encara no hi ha una consciència universal sobre la necessitat de canviar els hàbits de comportament respecte de l'entorn natural. És, sens dubte, un problema vinculat a l'àrea del coneixement, a la manca d'una educació que sense embuts pugui ser qualificada de mediambientalment correcta. L'Estratègia Balear d'Educació Ambiental tracta, entre molts d'altres temes, aquesta qüestió.

I és que educació i informació van íntimament lligades tot i que el seu exercici diari les pugui separar. Serà, però, una separació conjuntural, menada per les circumstàncies dels plans d'estudi, per les

reticències dels educadors a sortir del programa o per determinades campanyes informatives que lluny de cercar l'objectivitat intenten fermar l'opinió pública. En qualsevol cas, els mitjans de comunicació - que són una excel·lent eina a les escoles- transcendeixen l'àmbit de la docència reglada i, quan actuen lliurement, són un instrument d'educació que abasta tota la població, fins i tot o sobretot, l'adult, per a una part de la qual la premsa, la ràdio, la televisió i de cada vegada més Internet, són l'única font d'informació, és a dir, l'única possibilitat de formar-se una opinió sobre temes tan fonamentals com el medi ambient. El tractament que els mitjans de comunicació donen a aquestes qüestions és vital per a la formació d'una opinió pública capaç de fer front als reptes socials i ecològics o, per contra, deriva cap a una societat condescendent, acrítica, que se suma a la massificació com a fórmula per continuar acumulant riquesa sense remordiments.

DESENVOLUPISME I CONSERVACIONISME

A les Illes Balears tenim exemples d'ambdues parts. El desenvolupisme i les polítiques conservacionistes conviuen i s'enfronten a les mateixes pàgines, segurament amb la mateixa barreja que la societat acull el debat sobre la sostenibilitat del seu model econòmic, és a dir, contradictòriament. Per això és bo aprendre a destriar unes pàgines de les altres i, fer-ho, a la llum d'una necessària educació o formació. Educació a través de la qual l'home esdevé independent davant el pensament que els mitjans de comunicació mediatitzen en un o altre sentit. Per això, la premsa, el periodisme, tenen una gran responsabilitat com a agents d'integració social, al servei de la societat i, per descomptat, per a la democràcia. Informació sense llibertat de premsa és, simplement, propaganda, encara que des d'aquesta llibertat no tots els valors que es transmetin tinguin la mateixa legitimitat quan tracten sobre la relació social de l'home amb el seu entorn. Allò que succeeix és que, dissortadament, la nostra societat, que ja ha estat educada en democràcia, no té una opinió unànime sobre l'obligatorietat de determinats comportaments que, en alterar l'ecosistema posen en perill la mateixa subsistència.

INFORMACIÓ MEDIAMBIENTAL A LES BALEARS

Una cosa és certa: els mitjans de comunicació de les Illes Balears són els que inclouen més informació mediambiental de tot l'Estat espanyol. Les paraules ecologia, ecologistes, verds, entorn, medi ambient, natura, ordenació del territori s'empren a diari. No hi ha estudis concrets, però n'hi ha prou amb una ràpida visualització de les hemeroteques i, endemés, aquesta és una evidència que ve d'enfora, des d'una dècada en la qual la paraula ecologia encara no s'havia popularitzat. Pràcticament des de finals dels anys seixanta quan paral·lelament a l'inici del boom turístic es produí una relativa liberalització de la llei de premsa franquista. D'aquella època són les primeres grans polèmiques sobre zones turístiques saturades, l'anomenat turisme d'espardenya. Eren informacions fonamentades en qüestions urbanístiques o en mancances infraestructurals que, no obstant això, tengueren un gran impacte social. El mateix GOB que emparà els seus orígens en el manteni-

ment d'una pàgina de divulgació ecològica a *Diario de Mallorca* fou de llavors ençà cada pic més combatiu políticament, fins al punt que la seva crítica social restaria amb el pas del temps pràcticament com la seva única imatge, i eclipsà les altres activitats científiques que continuà i continua mantenint.

És aquesta una tònica que després seguien la pràctica totalitat de grups ecologistes estatals fins al punt que avui l'ecologisme és per a la nostra societat un sinònim d'activitat política i no un terme de la ciència. Els mitjans de comunicació en tenen el mèrit o la culpa. En tot cas, però, no es pot dir que aquesta sigui la tònica general dels mitjans de comunicació fora de les Illes, que continuen publicant pàgines o emetent documentals on destaquen els aspectes naturistes i els estrictament mediambientals des d'una perspectiva allunyada de la política o, en qualsevol cas, amb una visió que és per sobre de l'activitat concreta d'un o altre govern. La multiplicitat de canals dedicats a l'estudi de la fauna o la flora responen, per exemple, més a un discurs estètic o d'entreteniment que no a l'anàlisi dels ecosistemes i de la seva supervivència.

PÀGINES POLÍTiques ENFRONT DE SOCIETAT

En aquest sentit, a la major part de diaris generalistes els temes mediambientals tenen cabuda, preferentment, a les pàgines anomenades de societat o de miscel·lània, on es recullen les successives cimeres sobre clima, demografia, recursos marins, fam, etcètera o els informes sobre l'estat de la Terra emesos per prestigiosos instituts o orga-

nismes internacionals. O en els pitjors dels casos donen el salt a les seccions de successos, cas de les grans catàstrofes naturals (terratrèmols, inundacions, ciclons... com a efectes, presumiblement, provocats per la influència de l'home sobre la natura) o les provocades directament per l'home (marees negres, contaminació causada per imprudència i avarícia, accidents). En qualsevol cas, la informació ecològica es considera especialitzada, pròpia de periodistes científics i no té un caràcter general, si n'exceptuem els temes locals o quan els enfrontaments socials o casos de manifesta corrupció transcendeixen l'àmbit d'aquesta especialització.

En qualsevol cas, la premsa de les Balears és diferent. Des dels anys setanta constitueix una excepció en el panorama estatal i ho continua sent actualment. La informació econòmica és mirada en termes de sostenibilitat, fins i tot quan aquesta terminologia encara no era emprada universalment, de manera que avui un percentatge superior al 50% de les pàgines publicades o dels minuts emesos en els butlletins informatius de les Illes té qualque cosa a veure amb l'ecologia o el medi ambient. A favor o en contra, la preservació del paisatge -la gran batalla inicial dels anys seixanta- es convertirà al cap d'alguns anys en la recerca d'equilibris. Hom diria que la societat balear ha arribat a un grau de consciència o d'educació ambiental crítica, so-

bretot quan es tracta d'establir límits territorials que han de garantir el futur de la societat. Si més no les enquestes d'opinió situen la conservació de la naturalesa com una de les prioritats de la societat balear, tot i que les contradiccions són -cas de les carreteres- també abundants.

Els mitjans de comunicació de les Illes han estat sensibles davant els temes territorials. La seva història és llarga, si bé al llarg del camí hom és conscient que majoritàriament el periodista ha anat deixant la "militància" estricta dels darrers anys del franquisme i primers de la transició i ha desembocat en una aparent neutralitat que en molts de casos fa el joc a un model econòmic la sostenibilitat del qual quedà en entredit ja fa més d'una dècada. Forma part de les contradiccions apuntades anteriorment.

ENFRONTAMENT A TRAVÉS DELS MITJANS

En conseqüència, el *lobby* ecologista, molt influent als mitjans de comunicació d'aquesta comunitat autònoma tendrà al davant, a partir dels anys vuitanta, altres *lobbies* formats per grups empresarials i polítics interessats en el manteniment del model de desenvolupisme econòmic que ha vigit en els darrers quaranta anys, grups de pressió que conformen una manera diferent de relacionar-se amb l'entorn però que, en el fons, no fan sinó disfressar les argumentacions a través de la tècnica propagandística. A cada campanya ecologista hi haurà, molt probablement, una anticampanya, de la mateixa manera que els valors ecologistes comencen a ser emprats com un valor més del mercat. Així, hi haurà urbanitzacions verdes, calefaccions ecològiques, transports privats eficients... Anys de missatges educatius que, malgrat tot, han configurat una nova aparença de realitat. Avui ningú no discuteix la importància del medi ambient, però sí la manera de relacionar-s'hi, és a dir, de l'educació. Des de l'escola els programes formatius ajuden a la presa de consciència, però al capdavant l'ensenyament no és sinó el reflex de la societat i, en aquest sentit, un cop més apareixen els mitjans de comunicació com els grans transformadors.

CANVIS A LA NOOSFERA

En el decurs de la primera sessió del Fòrum de la Sostenibilitat, celebrat al Centre de Cultura de "SA NOS-TRA", el professor Carles Manera va fer conèixer el *top ten* -en realitat tretze índexs- dels indicadors mediambientals. Afirmà que era imprescindible canviar l'hàbit que hi ha a les Balears i a la resta de la societat occidental de valorar el desenvolupament només pel producte interior brut i que per això era menester baratar el xip que regula la noosfera econòmica. Aquesta és la qüestió, traslladar a l'esfera del pensament una visió diferent de la realitat i, sobretot, ajustar-la més a les necessitats de gestió de l'entorn. La prova la tenim en el discurs sobre l'alentiment econòmic que sectors empresarials han fet aquests darrers mesos. Els índexs del darrer any són considerats negatius perquè mostren un menor creixement, de manera que es trasllada a l'opinió pública un missatge de crisi quan, de fet, les dades són d'increment -increment que afecta l'ocupació territorial o increment demogràfic- o de disminucions relatives (turistes, beneficis) fins a límits que només fa dos anys eren considerats, amb eufòria, extraordinaris i, en qualsevol cas, rècords.

El discurs de la sostenibilitat té moltes possibles lectures. D'aquí la importància dels mitjans de comunicació a l'hora d'exposar les dades. Hi ha un discurs general en el qual tothom està d'acord, però es discrepa obertament quan es parla de conjuntures i no d'estratègies a llarg termini. Al llarg dels anys, des dels inicis del boom turístic fins ara, el tractament donat per la premsa balear a les qüestions mediambientals ha seguit sempre unes mateixes pautes, i ha fregat sovint l'esquizofrènia d'un pensament dividit entre la utopia desitjada i la urgència d'apuntalar un model que s'ha fet creure que és l'únic possible. Canviar la noosfera seria, segons els autors dels índexs de sostenibilitat (Manera, Riera i Blázquez) la manera de canviar els hàbits de comportament econòmic. Però aquest intent es desdibuixa constantment davant la pràctica de mètodes informatius que tendeixen a objectivar la situació darrera dades i índexs que només mostren una part de la veritat, és a dir, que amaguen la realitat.

ESTRATÈGIA D'EDUCACIÓ AMBIENTAL

És per això que hom considera imprescindible proporcionar noves fonts d'informació, noves escales de valors, i al mateix temps intentar influir sobre els mitjans de comunicació i els seus professionals perquè treballin en unes altres coordenades informatives. Així, el document d'Estratègia Balear d'Educació Ambiental es fa ressò de la importància dels mitjans no només com a transmissors d'informació ambiental, sinó com a formadors d'opinió. De fet -com hem dit abans- per a bona part de la població, especialment l'adulta, és l'única o gairebé l'única font d'informació sobre el medi ambient (...) aquest fet, lligat al poder i capacitat d'influència que tenen, fa que els mitjans tinguin una funció fonamental en el canvi de comportament de les persones en relació a l'entorn.

Els redactors de l'Estratègia no oblidem que els periodistes, encara que no actuïn ni es considerin educadors ambientals, no deixen de ser una força de xoc, capaços de practicar des de la teràpia de grup social fins a la denúncia dels abusos que es cometem. Per això, tot i que els mitjans de comunicació no són "recursos educatius convencionals, sí que són un instrument fonamental i molt potent per a l'educació ambiental dels ciutadans i ciutadanes així com per a l'Administració, les empreses i altres col·lectius". Una funció, la pràctica de la qual resulta sovint deficient a causa de les mancances dels mitjans i de la falta de formació o especialització dels informadors. Per això a l'Estratègia s'insisteix en la necessitat de corregir aquestes deficiències, perquè els mitjans siguin de veritat un "instrument a favor de la construcció d'una societat més sostenible".

INFORMACIÓ DEFICIENT

Segons l'esmentat document, les principals deficiències són "la manca de formació i d'especialització dels periodistes en qüestions ambientals, així com el tractament que es dona a la informació ambiental, sovint de forma massa anecdòtica i puntual, i que a

vegades cau en el catastrofisme, l'enfrontament i les visions negatives. Hi falten informacions de fets positius, iniciatives d'institucions i empreses a favor del medi". Per això l'Estratègia aposta per fer còmplices els mitjans i els periodistes de l'estat del medi ambient, si més no en el mateix nivell que els educadors a l'escola, tot i que aquesta serà sempre una iniciativa coixa perquè, si bé poder influir en els mitjans locals entra dins del que és possible que no succeeixi el mateix amb els mitjans forans que tenen una presència cada vegada més massiva a la nostra societat, una presència cada vegada més gran a causa de la globalització dels mercats i de les tecnologies: Internet és avui una porta oberta al món a través de la qual el vent bufa en totes direccions.

Per això mateix, l'Estratègia defineix tot un seguit d'accions que s'haurien de dur a terme per millorar la qualitat de la informació sobre medi ambient. Així, s'insisteix en la necessitat d'introduir la formació mediambiental, des de les facultats de ciències de la informació a cursos o jornades per a periodistes en actiu que facin que els professionals no perdin de vista el seu paper d'educadors ni la seva responsabilitat de mantenir les informacions al marge dels condicionaments polítics o econòmics. També es demana la creació de suplementes de caire científic on completar la informació mediambiental d'un públic cada vegada més ampli. En aquest sentit es creu que, entre d'altres coses, fóra molt convenient crear un servei d'informació i documentació a través d'Internet que servís sobretot als mateixos professionals dels mitjans.

Deia Astrid Lindgren, recentment traspassada, que no hi havia per a ella neu més real que la llegida en la seva infantesa en alguna obra literària ja oblidada. Astrid Lindgren ha escrit durant tota la seva llarga vida precieuses obres de literatura per a infants. Tothom recorda sobretot la sèrie de l'anàrquica Pippa Langstrom, però a nosaltres ens ha agradat sempre més alguna obra seva posterior, molt més implicada en la descripció del paisatge rural i la gent del seu país d'origen, Suècia (és el cas de les aventures de Miquel de Lonneberga) o dels grans, densos boscos poblats de bèsties senzilles, de bosqueters ardits o de monstres folklòrics: els germans cor de lleó o també Ronja, la filla del bandoler. L'obra de Lindgren, absolutament recomanable, ha estat publicada en català per l'editorial Joventut. També del Nord d'Europa és Tove Jansson, creadora del món dels Mumins, a la vegada forestal i bucòlic, amb trolls i nans i altres figures de la mitologia nòrdica, amb llibres plens a vessar de tendresa i d'intensa estimació per la naturalesa salvatge: l'hivern dels trolls (La Galera).

Lectures per a infants i joves i naturalesa: algunes recomanacions

Miquel Rayó

No cal, però, anar tan enfora: en la literatura catalana més recent hi ha alguns autors i autores que ens parlen de com la naturalesa és quelcom inseparable de la nostra pròpia, humana vida. És un plaer recomanar aquestes lectures, que poden servir indubtablement per acostar des de l'exercici lector l'infant o el jove a la coneixença literària de la naturalesa. Josep Francesc Delgado ha escrit singulars relats d'aventures a les muntanyes de l'Himàlaia, *Si pugues al Sagarmatha* (Columna), per exemple, a les costes de Menorca d'on ens parla de la desaparició del vellmarí, *L'empaïtagrills o la noia de la lluna* (La Galera), o dels óssos pirenenics la pervivència dels quals depèn de la pervivència de formes de vida tradicionals, equilibrades, sostenibles: *Ulldevellut*, amb col·laboració amb Hermínia Mas (La Galera). I a les Illes Balears, Eusèbia Rayó ens descriu un procés d'identificació gairebé iniciàtic o místic amb la natura-

lesa en un relat titulat *Totes les terres, la meva terra* (La Galera).

La literatura per a infants i joves ha produït i produeix, doncs, nombroses obres en les quals el lector s'endinsa en el món natural, bé perquè els protagonistes hi viuen senegles aventures, bé perquè els protagonistes són, ells mateixos, personatges de la naturalesa, sobretot, animals, siguin reals o fantàstics. Algun d'aquests animals ha romàs com quelcom entranyable en l'ànima i la memòria del lector, i el seu rastre -de plomes, d'escates o de pèl- és i serà en ell durant tota la vida adulta. És el cas dels animalons de Beatrix Potter, descrits i dibuixats tendrament per aquesta autora en nombrosíssims i populars contes (Joventut), o els no menys entranyables gripau, toixó i ratot d'aigua d'una obra mestra de la literatura anglesa: *El vent en els salzes*, de Kenneth Grahame (Joventut). Llegir aquest llibre significa estimar per sempre el riu, l'aigua embassada en les preses, els animals aquàtics, el bosc... *El jardí secret*, de Francesc Hodgson Burnett (en castellà a Siruela) és també una obra mestra, inoblidable: plantes, i un petit ropit simbolitzen l'afabilitat del món natural per a uns infants que cerquen afectes i agombol.

També el riu protagonitza les inoblidables, essencials aventures de *Huckleberry Finn*, de Mark Twain, l'obra literària clau de la literatura per a infants americana (Cruïlla). Una obra que influí decididament en Salinger, en Faulkner, en tants d'altres autors americans. Indispensable per a atraure l'adolescent a la naturalesa des de la lectura és *El despertar*, de Marjorie Kinnan Rawlings, no traduïda encara al català (Miñón), d'una força apassionada vers la naturalesa dels pantans de la Florida. Tothom coneix, a més, les novel·les de Jack London, *La crida d'allò salvatge* (Bromera) i les de Jules Verne, *L'illa misteriosa* i *Vint mil llegües de viatge sota el mar* (La Magrana): el seu tremp i dinamisme no han perdut vigència.

Per als més menuts, que encara no llegeixen, recomanem la contemplació de les imatges dels àlbums *El rei dels ocells*, de Helen Ward, una il·lustradora excepcional, d'un detallisme molt destacat, o el més modest conte *L'amic fredollic*, de Xavier Blanch, amb il·lustracions de Francesc Rovira (La Galera).

I tornarem a Suècia, per acabar. Selma Lagerlöf, premi Nobel de literatura, va escriure per encàrrec una obra de geografia del país per als infants i en resultà un relat commovedor, d'una aproximació directa a la naturalesa, una obra la lectura de la qual és en realitat un imperatiu: *El viatge meravellós d'en Nils Holgersson per Suècia* (La Magrana).